

Ярова Л. В.,

доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та кримінального права
Національного університету «Одеська морська академія»

СУЧАСНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ТЕРОРИЗМ»

Анотація. Статтю присвячено аналізу сучасного тлумачення та визначенню поняття «тероризм» як явища міжнародного масштабу, що виключає подвійний стандарт у підході до проблем тероризму та дає правову основу взаємодії країн у боротьбі з тероризмом. Необхідне подальше розроблення концепції нового українського антитерористичного законодавства з урахуванням необхідності його узгодження з міжнародним правом.

Ключові слова: тероризм, міжнародний масштаб, правова основа, антитерористичне законодавство, міжнародне право.

Постановка проблеми. Уся історія людства супроводжувалася проявами тероризму в тих або інших формах, тих чи інших ступенях активності й тяжкості наслідків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тероризм (від франц. *terror* – *насильство*) давно одержав правове визнання в міжнародно-правових нормах, а його природа достатньо повно досліджена в науковій літературі (досить пригадати таких учених, як Т. Бояр-Сазонович, Л. Галенська, Л. Моджорян, І. Бліщенко, І. Карпець, Д. Коломбос та ін.). Незважаючи на те, що їхні роботи були написані ще в 70-х–90-х рр. і, на жаль, проблеми тероризму в них розглядалися під впливом політичних і ідеологічних умов того періоду, їх фундаментальне наукове значення незаперечне.

Значний внесок у подальше дослідження міжнародно-правових аспектів боротьби з тероризмом внесли В. Антіпенко, Ю. Ромашов, В. Смельянов, Ю. Антонян, В. Крутов, Ю. Іванов, Г. Овчинський, В. Деміденко, Л. Багрій-Шахматов та інші вітчизняні й зарубіжні вчені. Проте до недавнього часу поняття «тероризм», «міжнародний тероризм» повною мірою не були розкриті й не мали свого юридичного закріплення в міжнародних і національних нормативних документах. Немає єдності поглядів на цю проблему й серед учених.

Ю. Антонян визначає міжнародний тероризм як «організацію й здійснення насильницьких актів будь-якого роду проти громадян і майна держави заради залякування населення» [1, с. 64]. Т. Бояр-Сазоновіч вважає, що тероризм характеризується «здійсненням, спробою або загрозою застосування певних дій, пов'язаних із будь-якими формами насильства як фізичного, так і психічного» [2, с. 139]. Л. Багрій-Шахматов розглядає тероризм як «комплексний політико-правовий феномен, що має репресивний характер або є опозиційним насильством» [3, с. 133]. В. Антіпенко стверджує, що тероризм є засобом насильства для впливу шляхом залякування [4, с. 171].

Незважаючи на різні думки щодо визначення поняття «тероризм», практично всі науковці визнають, що тероризму властиві такі ознаки, як насильство, нагнітання в суспільстві страху й паніки, примушення до виконання неправомірних вимог із боку органів державної влади.

Метою статті є спроба дати визначення поняття тероризму як явища міжнародного масштабу, що виключає подвійний стандарт у підході до проблем тероризму.

Виклад основного матеріалу. Тероризм обов'язково характеризується насильницькими діями з метою дестабілізації політичної обстановки. Події в Сполучених Штатах 11 вересня 2001 р., що потрясли весь світ жорстокістю й розмахом, стали поштовхом до активності світової спільноти в боротьбі з тероризмом.

Багато країн приєдналися до міжнародних актів із запобігання тероризму, зокрема й Україна, що прийняла Закони України «Про приєднання України до Міжнародної конвенції по боротьбі з бомбовим тероризмом», «Про ратифікацію Європейської конвенції по боротьбі з тероризмом» та інші.

Міжнародні організації активізували роботу щодо розроблення заходів із запобігання тероризму. Наприклад, 2–13 грудня 2002 р. в Лондоні на Дипломатичній Конференції прийняті поправки до Міжнародної Конвенції СОЛАС-74, що стосуються розпізнавальних номерів судів, морської охорони судів, портових споруд і т. п. Необхідність усебічного вивчення тероризму як соціально-правового явища, аналізу причин його виникнення й посилення, вироблення ефективних засобів для використання всіх законних форм і методів його попередження очевидна. Це завдання виконують керівники держав, міжнародні організації, учені, практичні працівники правоохоронних органів і все прогресивне людство. Разом із цими позитивними прагненнями до приборкання терористів з'явилася негативна тенденція розмивання поняття «тероризм».

Деякі країни все ширше використовують демонстрований через ЗМІ терор для створення страху «теророфобії», яка виявляється інструментом політичних ігор. Вона активно використовується для впровадження в масову свідомість «образу ворога». Наприклад, образ «ісламського ворога» служить спонукою об'єднання Заходу для протистояння Південно-східній «терористичній загрози» [5, с. 114].

На думку директора Інституту США й Канади В. Кременюка, адміністрація колишнього президента Буша, «щоб зіграти на відчуттях шовіністів американців і на їх бажанні помститися за 11 вересня, придумала доктрину «осі зла» [6, с. 6]. Під надуманим приводом «порятунку миру від тероризму і ядерної загрози» американці привласнили собі право без санкцій ООН і Ради Безпеки вторгтися в суверенні держави. У зв'язку із цим доречно твердження В. Антіпенко про «послідовний демонтаж» держав, коли як силовий складник може бути використане нав'язування протестуючим державам терору і його ескалація [7, с. 156]. Абсолютно очевидно, що таке тлумачення тероризму неприпустиме, оскільки є порушенням норм міжнародного права, суперечить здоровому глузду й розумінню суті тероризму. Неприпустимо будь-який вид агресії виправдовувати боротьбою з терористами, спекулюючи поняттями «відродження демократії», «національно-визвольна боротьба» й ін.

Нормальним явищем є наукові дискусії з приводу тлумачення поняття «тероризм», не позбавлений сенсу й політичний шантаж із використанням цього правового терміна, але «плюралізм»

у законодавстві ускладнює вироблення криміналістичних методів розслідування, їх розкриття, процесуального оформлення й знижує ефективність самої боротьби з тероризмом.

Усвідомлюючи, яку загрозу особистості, суспільству та державі несе в собі сучасний тероризм, Україна як суб'єкт міжнародного права приєдналася до міжнародних конвенцій і протоколів по боротьбі з тероризмом. Виходячи з рішень Варшавської конференції 2001 р., Резолюції Ради Безпеки ООН від 28 вересня 2001 р. № 1373 по боротьбі з тероризмом, Україна бере участь у діяльності антитерористичних структур, розвиває співробітництво зі спецслужбами багатьох держав.

Водночас Україна постійно вживає заходів для вдосконалення національного антитерористичного права. Так, набув чинності новий Кримінальний кодекс України (далі – КК України), що передбачає кримінальну відповідальність за терористичний акт (стаття 258), розслідування якого віднесене до виняткової підслідності Служби безпеки України. Крім того, Службою Безпеки України розслідуються злочини терористичної спрямованості: «Посягання на життя державного чи громадського діяча (стаття 112), «Напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення» (стаття 261). У прийнятому Законі України «Про боротьбу з тероризмом» Служба безпеки України визначена головним виконавчим органом у загальнодержавній системі боротьби з тероризмом.

Ще 11 грудня 1998 р. Указом Президента України було створено Антитерористичний центр (далі – АТЦ) при Службі безпеки України, основним призначенням якого стала координація діяльності органів виконавчої влади з попередження та припинення терористичних актів. АТЦ розроблено Програму реалізації положень Варшавської конференції щодо спільної боротьби проти тероризму (затверджена Постановою Кабінету Міністрів України) і спеціальну програму антитерористичних заходів, а також План заходів щодо протидії терористичним актам із застосуванням бактеріальних засобів.

Стаття 258 КК України визначає під терористичним актом застосування зброї, здійснення вибуху, підпалу чи інших дій, що створюють небезпеку для життя або здоров'я людини, спричинення значного майнового збитку або настання тяжких наслідків, якщо такі дії були здійснені в цілях порушення суспільної безпеки, залякування населення, провокації військового конфлікту, міжнародного ускладнення або в цілях впливу на ухвалення рішення або нездійснення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, посадовцями цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або залучення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також загрозу здійснення вказаних дій у тих самих цілях [8].

Таке визначення є невдалою спробою зібрати в єдиній статті Кодексу зміст усього міжнародного правового документа – Брюссельської міжнародної конвенції з питань уніфікації кримінального законодавства 1930 р., причому у вельми довільній формі.

Деякі українські вчені, розглядаючи питання в галузі правового регулювання кримінальної відповідальності за тероризм, зараховують до нього багато складів злочинів, що містяться в різних розділах КК України: за посягання на життя державного або громадського діяча, захоплення заручників, захоплення державної будівлі або споруди, незаконне заволодіння транспортним засобом, блокування транспортних комунікацій, захоплення транспортного підприємства й т. д. Такий довільний

підхід до тлумачення тероризму може призвести до штучного створення «терористів», коли особам, що скоїли насильницькі злочини (хуліганство, спричинення тілесних ушкоджень на побутовому ґрунті відносно, наприклад, депутата й т. д.), можуть бути інкриміновані нібито терористичні акти.

У Законі України «Про боротьбу з тероризмом» зі змінами на 2015 р. визначають такі новації, як «технологічний тероризм», де згадані «злочини терористичної спрямованості», де є «використання комп'ютерних і комунікаційних ліній, захоплення потенційно небезпечних об'єктів». Терористичною діяльністю пропонувалося вважати «пропаганду й розповсюдження ідеологічного тероризму», а також «заклики до насильства для досягнення мети тероризму», «створення умов для здійснення терористичного акту з використанням політичних, релігійних і інших організацій і рухів». Цей Закон значно розширив тлумачення терористичного акту по суті за рахунок інформаційної й ідеологічної діяльності, що визнається як терористична.

Правове визначення тероризму в національному законодавстві розкрито і юридично закріплене так: «Тероризм – суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення й органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних або погроза вчинення злочинних дій із метою досягнення злочинних цілей», міститься також визначення міжнародного тероризму як здійснення насильства «у світовому чи регіональному масштабі». Це значний крок у справі підвищення ефективності правового вдосконалення норм боротьби з тероризмом, що вимагає серйозного правового аналізу й практичного втілення в діяльність правоохоронних органів України.

Висновки. Викладене дозволяє дійти таких висновків:

- тероризм визначається як політично мотивоване насильство в будь-яких формах проти мирного населення з метою змушення органів державної влади до ухвалення неправомірних рішень;
- терористичні акти не можуть мати виправдання незалежно від жодних обґрунтувань політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного чи іншого характеру, які можуть наводитися на їх виправдання;
- правову основу взаємодії країн у боротьбі з тероризмом складають міжнародні договори на універсальному й регіональному рівнях, двосторонні й багатобічні угоди про правову допомогу в кримінальних справах і екстрадиції;
- здійснення практичних заходів, спрямованих на приєднання України до чинних міжнародних угод у сфері боротьби з тероризмом, позитивно відображається на рівні національно-правової імплементації міжнародних норм у національне законодавство;
- необхідне подальше розроблення концепції нового українського антитерористичного законодавства з урахуванням необхідності його узгодження з міжнародним правом і проголошення стратегії інтеграції України в міжнародні структури по боротьбі з тероризмом; важливим засобом практичного характеру щодо попередження тероризму було б створення спеціальних органів, що відповідають за організацію боротьби з тероризмом, і оперативних підрозділів із припинення терористичних актів у різних країнах.

Література:

1. Антонян Ю. Тероризм и уголовно-правовые исследования по криминологии. М.: Щит-Меч, 1998. 641 с.
2. Бояр-Сазоновіч Т. Міжнародний тероризм: політико-правові аспекти. К.: Либідь, 1991. 240 с.
3. Багрій-Шахматов Л. Суспільна небезпека тероризму для морегосподарського комплексу і відповідальність за нього по новому КЕС України. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. Спецвипуск. Одеса. 2002. С. 133–134.
4. Антіпенко В. Сучасний тероризм: стан і можливості його попередження. Дослідження, криминологія. Київ, 1998. 409 с.
5. Будіянський Н. Тероризм і глобальні політичні ігри. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. Спецвипуск. Одеса. 2011. С. 113–117.
6. Кременюк В. Буш і Хусейн – вороги навек. Аргументи і факти в Україні. 2003. С. 6.
7. Антіпенко В. Боротьба із сучасним тероризмом. Міжнародно-правові підходи. Київ, 2002. 207 с.
8. Кримінальний кодекс України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
9. Закон України про боротьбу з тероризмом. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/638-15>.

Яровая Л. В. Современное толкование понятия «терроризм»

Аннотация. Статья посвящена анализу современного толкования и определению понятия «терроризм» как явления международного масштаба, исключает двойной стандарт в подходе к проблемам терроризма и дает правовую основу взаимодействия стран в борьбе с терроризмом. Необходима дальнейшая разработка украинской концепции нового антитеррористического законодательства с учетом необходимости его согласования с международным правом.

Ключевые слова: терроризм, международный масштаб, правовая основа, антитеррористическое законодательство, международное право.

Yarova L. Modern interpretation of the “terrorism” conception

Summary. The article has been devoted to the analysis of the modern interpretation of the terrorism like an act on an international scale that consists of two points of view for this problem. It gives the legal basis of the cooperation with different countries and the war with terror. It is necessary to further develop the new Ukrainian antiterrorist legislation, taking into account its harmonization with international law.

Key words: terrorism, international scale, legal basis, anti-terrorist legislation, international law.